

Dzieje biurokracji tom IV

Grzegorz Joniec

(Instytut Pamięci Narodowej, Oddział w Lublinie)

Struktura organizacyjna centrali Ministerstwa Informacji i Propagandy w latach 1945-1947

Wstęp

W lipcu 1944 roku powołano pierwszy komunistyczny rząd – Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego – a w nim strukturę, która nie miała swojego odpowiednika w wśród przedwojennych ministerstw. Był to Resort Informacji i Propagandy, który następnie został przekształcony w Ministerstwo Informacji i Propagandy i pod tą nazwą funkcjonował do czasu likwidacji wiosną 1947 roku.

Literatura przedmiotu traktująca o ówczesnym rządowym aparacie propagandowym jest stosunkowo nieliczna. Prace A. Krawczyka¹, J. Myślińskiego², W. Otockiego³, W. Klimczyka⁴ oraz G. Jońca⁵ omawiają strukturę organizacyjną, obsadę personalną oraz działalność Resortu Informacji i Propagandy oraz Ministerstwa Informacji i Propagandy na wszystkich szczeblach organizacyjnych. Pewne aspekty funkcjonowania rządowej propagandy w okresie 1944 – 1947 odnajdujemy także w książkach M.

¹ A. Krawczyk, *Pierwsza próba indoktrynacji. Działalność Ministerstwa Informacji i Propagandy w latach 1944 – 1947*, Warszawa 1994; *Działalność prasowa Wojewódzkich Urzędów Informacji i Propagandy (1944-1947)*, [w] *Prasa w czterdziestoleciu Polski Ludowej. Materiały z seminarium, Olsztyn 15 września 1985*, Olsztyn 1986; *Model dziennika informacyjnego lansowanego przez Ministerstwo Informacji i Propagandy (studium porównawcze)*, [w] *Prasa regionalna w czterdziestoleciu Polski Ludowej. Materiały z Ogólnopolskiego Seminarium Historyków Prasy, Kielce-Cedzonia 9-11 listopada 1984 r.*, red. M. Adamczyk, Kielce 1987; *Ministerstwo Informacji i Propagandy 1944-1947*, „Kwartalnik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, nr 2 (1982).

² J. Myśliński, *Z działalności Resortu Informacji i Propagandy PKWN w zakresie prasy i informacji prasowej*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1985, z. 1.

³ W. Otocky, *Działalność Resortu Informacji i Propagandy w okresie PKWN*, „Commentationes”, nr 2 (2005).

⁴ W. Klimczyk, *Działalność i prasa Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy województwa kieleckiego w latach 1944-1947*, [w] *Polska prasa konspiracyjna lat 1939-1945 i początki prasy w Polsce Ludowej*, red. M. Adamczyk, J. Jarowiecki, Kraków-Kielce 1979.

⁵ G. Joniec, *Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Lublinie 1944-1947*, [w] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, T. 2, red. A. Górak, D. Magier, Lublin-Siedlce 2009; *Działalność Powiatowego Oddziału Informacji i Propagandy w Krasnymstawie w latach 1944-1947*, [w] *Działalność Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Krasnymstawie w latach 1944-1956*, red. J. Romanek, Lublin 2008; *Powstanie oraz działalność mobilizacyjna Resortu Informacji i Propagandy w okresie PKWN. Zarys problematyki badawczej*, [w] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, T. 3, red. A. Górak, K. Latawiec, D. Magier, Lublin-Siedlce 2010.

Czyżniewskiego⁶ oraz P. Oseki⁷.

Podstawą prawną działalności Resortu Informacji i Propagandy był dekret PKWN z 7 września 1944 roku⁸. Struktury terenowe resortu – wojewódzkie i powiatowe – były częścią administracji zespolonej. Dekret określał zakres działania Resortu Informacji i Propagandy w skład, którego wchodziły „sprawy prasy codziennej i periodycznej, sprawy agencji prasowych, informacyjnych i telegraficznych, sprawy radiofonii, sprawy produkcji filmowej i kinematografii, sprawy wydawnictw informacyjnych i propagandowych oraz sprawy propagandy masowej w kraju, propagandy zagranicą, o ile nie zostaną wydzielone do zakresu działania innych resortów”⁹. W dekreście określono także strukturę resortu, który miał się składać z siedmiu wydziałów, a mianowicie:

- Wydział Ogólny
- Wydział Prasowo-Informacyjny
- Wydział Radiowy
- Wydział Filmowy
- Wydział Wydawnictw
- Wydział Propagandy Masowej w Kraju
- Wydział Propagandy Zagranicznej.

Dekret PKWN z 7 września w artykule 3 upoważniał kierownika resortu do określenia wewnętrznej struktury wydziałów oraz zakresu ich działania. Wewnętrzna organizacja wydziałów oraz zakres czynności zostały określone w „Statucie Organizacyjnym Resortu Informacji i Propagandy”, który został opracowany przez zastępcę kierownika resortu kpt. Stefana Matuszewskiego¹⁰. Wydział Ogólny miał koordynować prace poszczególnych wydziałów, prowadzić sekretariat całego resortu, oraz zajmować się finansami i polityką kadrową. W jego skład wchodziły następujące działy: sekretariat, dział rachunkowo-budżetowy, dział personalny, dział terenowy oraz świetlicowy¹¹. Wydział Prasowo-Informacyjny miał z zakresie swoich obowiązków nadzór nad całością wychodzącej prasy oraz nad wszystkimi agencjami pasowymi, informacyjnymi oraz telegraficznymi. Dodatkowo wydział ten sprawował kontrolę nad zapasami papieru i drukarniami przejętymi przez resort. Wydział Radiowy miał zająć się kwestą tzw. radiofonizacji kraju. Wydział Propagandy Filmowej miał zajmować się sprawami produkcji filmowej, uruchomieniem kin objazdowych oraz zawieraniem umów z właścicielami kin. Wydział Wydawnictw miał koordynować wydawanie materiałów informacyjnych oraz propagandowych, a także zajmować się ich kolportażem. Wydział Propagandy Masowej miał w zakresie swoich obowiązków organizowanie manifestacji, obchodów, uroczystości i wieców, a także prowadzenie kursów dla agi-

⁶ M. Czyżniewski, *Propaganda polityczna władzy ludowej w Polsce w 1944-1956*, Toruń 2005.

⁷ P. Oseka, *Rytuały stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce 1944-1956*, Warszawa 2007.

⁸ Dziennik Urzędowy RP, nr 4, pozycja 20.

⁹ Dziennik Urzędowy RP, nr 4, pozycja 20.

¹⁰ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (dalej: PKWN), Resort Informacji i Propagandy (dalej: RiIP), sygn. XVI/2, Organizacja resortu: dekret, statut oraz protokół z narady w sprawie organizacji, k. 4-5.

¹¹ AAN, PKWN, RiIP, sygn. I/13, k. 144.

tatorów. Wydział Propagandy Zagranicznej zajmował się wydawaniem i kolportażem prasy w języku polskim poza granicami kraju.

Kilkumiesięczna działalność resortu propagandy w 1944 roku polegała głównie na budowaniu własnych struktur oraz borykaniu się z brakami lokalowymi, personalnymi oraz materiałowymi. Jeszcze w 1944 roku faktycznej likwidacji uległy jeden wydział Resortu Informacji i Propagandy: Wydział Radiowy. Dekretem PKWN z 22 września 1944 r. powołano Przedsiębiorstwo Państwowe „Polskie Radio”¹².

Powstanie Ministerstwa Informacji i Propagandy oraz jego centralna struktura organizacyjna

W grudniu 1944 roku komuniści przystąpili do przekształcania PKWN w Rząd Tymczasowy. Resort Informacji i Propagandy miał zostać zastąpiony przez Ministerstwo Informacji i Propagandy, a podstawą prawną miał być ponownie dekret z 7 września 1944 roku. Dekret o zakresie działania i organizacji Resortu Informacji i Propagandy w artykule 4 upoważniał kierownika resortu wraz z kierownikiem Resortu Administracji Publicznej do utworzenia w drodze rozporządzenia organów informacji i propagandy I i II stopnia¹³. Stosowne rozporządzenie, które wyłączało z administracji zespolonej organa informacji i propagandy, opublikowano 1 marca 1945 roku¹⁴. Rozporządzenie to powoływało również na terenie powiatów powiatowe oddziały informacji i propagandy, a na terenie województw wojewódzkie urzędy informacji i propagandy.

Podstawowe założenia dotyczące przekształcenia Resortu Informacji i Propagandy w Ministerstwo Informacji i Propagandy przedstawiono na I Ogólnopolskiej Konferencji Wojewódzkich i Powiatowych Kierowników Propagandy, która miała miejsce w Lublinie w dniach 28-30 grudnia 1944 roku¹⁵. Referat pt „Cele i zadania Resortu Informacji i Propagandy” wygłosił Stefan Matuszewski. W referacie tym określił istotę propagandy jako „reklamę dążeń i celów rządu a polega [ona] na wychowaniu nowego demokratycznego społeczeństwa”¹⁶. Matuszewski zapowiedział również przekształcenie dotychczasowych siedmiu wydziałów Resortu Informacji i Propagandy w jedynie trzy departamenty Ministerstwa Informacji i Propagandy, a mianowicie: polityczno-wychowawczy, informacyjno-prasowy oraz propagandowy. Jednakże struktura organizacyjna została znacznie bardziej rozbudowana niż zapowiadał to Matuszewski.

Ministerstwo Informacji i Propagandy zostało przeniesione z Lublina do Warszawy z dniem 18 lutego 1945 roku.

¹² Dziennik Urzędowy RP, nr 13, pozycja 69.

¹³ Dziennik Urzędowy RP, nr 4, pozycja 20.

¹⁴ Dziennik Urzędowy RP, nr 7, pozycja 32.

¹⁵ AAN, PKWN, RliP, sygn. XVI/7, k. 29 – 38.

¹⁶ Tamże, k. 29 – 30.

Gabinet Ministra

Gabinet Ministra od marca do września 1945 roku funkcjonował pod nazwą Biuro Ministra i jego struktura organizacyjna była następująca¹⁷:

- Naczelnik Biura, któremu podlegało funkcjonowanie całego biura.
- Sekretariat Ogólny, w którym zajmowano się korespondencją wchodzącą, jak i wychodzącą. W maju 1945 roku sekretariat zarejestrował 398 pism wchodzących oraz 210 wychodzących. We wrześniu 1945 wpłynęło 645 pism, a sekretariat wysłał 250 pism¹⁸.
- Sekretariat Osobisty Ministra, który kwalifikował interesantów zgłaszających się do ministra.
- Sekretariat Osobisty Vice-Ministra, który w okresie marzec – wrzesień 1945 był strukturą nieobsadzoną, a jego obowiązki pełnił Sekretariat Osobisty Ministra.
- Referat Sprawozdawczy, w którym opracowywano sprawozdania z działalności całego ministerstwa.
- Biuro Przepustek, w którym kierowano interesantów do odpowiednich departamentów i biur oraz wydawano przepustki.
- Personel Techniczny: woźna oraz woźny.

W maju 1945 roku Biuro Ministra zatrudniało 10 osób, w tym dwoje woźnych. Prace nad zmianami organizacyjnymi w Biurze Ministra rozpoczęto na przełomie sierpnia i września, kiedy to zmieniono kierownika oraz zainicjowano reorganizację samego biura¹⁹. Wprowadzanie zmian w organizacji Gabinetu Ministra trwało do końca 1945 roku²⁰.

Formalnie struktura organizacyjna Gabinetu Ministra od września 1945 roku przedstawiała się następująco²¹:

- Kancelaria Główna.
- Sekretariat Ministra.
- Biuro Organizacyjne w skład którego wchodziły Wydziały: Prawny, Inspekcji i Koordynacji, Sprawozdawczy oraz Przedsiębiorstw.
- Biuro Przepustek.
- Biblioteka.

Struktura organizacyjna Gabinetu Ministra uległa istotnym zmianom w 1946 roku. Rozbudowano wówczas Biuro Organizacyjne o nowe wydziały, a następnie przekształcono je w samodzielną strukturę. W sierpniu 1946 roku zlikwidowano Biuro Informacji Zagranicznej, a w Gabinetnie Ministra powołano Wydział Obsługi Zagra-

¹⁷ AAN, Ministerstwo Informacji i Propagandy (dalej: MliP), sygn. 138, Sprawozdanie z działalności MliP za miesiące: marzec – maj 1945; sygn. 139, Sprawozdanie z działalności MliP za miesiące: czerwiec – sierpień 1945; sygn. 140, Sprawozdanie z działalności MliP za miesiąc wrzesień..

¹⁸ AAN, MliP, sygn. 140, k. 36.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże, sygn. 141, Sprawozdanie z działalności MliP za miesiące październik i listopad 1945, k. 2v.

²¹ Tamże, sygn. 137, Sprawozdanie z działalności MliP od 1 kwietnia 1945 do 31 grudnia 1945, k. 1-5.

nicznej²².

Gabinet Ministra w sierpniu 1946 roku zatrudnił 28 osób, a jego struktura organizacyjna przedstawiała się następująco²³:

- Biuro Ministra.
- Wydział Kontroli Finansowej, który został w lipcu 1946 roku przeniesiony z Departamentu Administracyjno - Finansowego²⁴.
- Wydział Obsługi Zagranicznej.
- Biblioteka.

Reorganizacja Biura Organizacyjnego spowodowała, że w skład Gabinetu Ministra ponownie włączono w listopadzie 1946 roku Wydział Prawny oraz Wydział Sprawozdawczy²⁵.

Departament Propagandy Krajowej

Działalność departamentu polegała głównie na propagowaniu polityki rządowej we wszelkich jej przejawach poprzez działalność wydawniczą (plakaty, hasła, broszury), akcje masowe (obchody świąt państwowych i narodowych, wiece, manifestacje, tygodnie propagandowe, akcje długofalowe) oraz koordynowanie działań pro-rządowych partii i stowarzyszeń społecznych.

Omawiany departament był wielokrotnie reorganizowany w ciągu całego 1945 roku. Początkowo, w marcu 1945 roku, występował pod nazwą Departament Propagandy i składał się z Dyrekcji, Wydziału Wydawniczego oraz Imprezowo-Artystycznego, który w niektórych sprawozdaniach występuje jako Wydział Imprez Artystycznych²⁶. Departament Propagandy na przełomie kwietnia i maja 1945 roku składał się z następujących komórek²⁷:

- Gabinet Propagandowy, w skład którego wchodziły: biblioteka, archiwum, grupa redakcyjna oraz grupa graficzna.
- Wydział Akcji Masowych, w skład którego wchodziły referaty: planowania i koordynacji, stowarzyszeń propagandowych oraz grup propagandowych.
- Wydział Wydawniczy, który składał się z referatów: wydawniczego, wydawnictw własnych oraz kolportażu.
- Wydział Artystyczny.

W czerwcu 1945 roku przeprowadzono drugą reorganizację w wyniku której z Wydziału Artystycznego wyodrębniono w samodzielna jednostkę o nazwie Agencja Propagandy Artystycznej, która miała status jednostki pomocniczej w ramach wydziału²⁸. Do podstawowych obowiązków Agencji Propagandy Artystycznej należało świadczenie usług dekoratorskich na rzecz ministerstwa i podległych mu struktur. W

²² Tamże, sygn. 149, Sprawozdanie z działalności MiiP za miesiąc sierpień 1946, k. 3.

²³ Tamże, k. 3-4.

²⁴ Tamże, sygn. 23, k. 69.

²⁵ Tamże, sygn. 152, k. 4.

²⁶ Tamże, sygn. 138, k. 21.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże, sygn. 137, k. 2; sygn. 138, k. 21.

czerwcu 1945 roku Agencja posiadała dwa oddziały: w Gdańsku oraz Olsztynie; następnie uruchomiono kolejne oddziały w Warszawie, Nowym Targu, Nowym Sączu oraz Zakopanym²⁹.

We wrześniu 1945 roku przeprowadzono trzecią reorganizację, w wyniku której Wydział Akcji Masowych podzielono na dwa wydziały: Wydział Akcji Masowych oraz Wydział Organizacji i Stowarzyszeń Społecznych³⁰.

Kolejna reorganizacja miała miejsce na przełomie sierpnia i września 1945 roku i wówczas przemianowano Departament Propagandy na Departament Propagandy Krajowej, którego struktura przedstawiała się następująco³¹:

- Wydział Akcji Masowych.
- Wydział Organizacji i Stowarzyszeń Społecznych.
- Wydział Artystyczny.
- Wydział Wydawniczy, który został zlikwidowany w październiku 1945 roku, a na jego miejsce powołano Państwowy Instytut Wydawniczy. PIW został wyłączony ze struktury organizacyjnej ministerstwa jeszcze w grudniu 1945 roku, a następnie w jego miejsce powołano Wydział Publikacji. Do zadań nowopowstałego wydziału należała ogólna kontrola rynku wydawniczego oraz kierowanie polityką wydawniczą PIW.
- Agencja Propagandy Artystycznej.

Kolejne zmiany miały miejsce w październiku 1946 roku – ponownie powrócono do starej nazwy Departament Propagandy, którego struktura organizacyjna przedstawiała się wówczas następująco: Wydział Akcji Masowych, Wydział Organizacji i Stowarzyszeń Społecznych, Wydział Publikacji, Samodzielny Referat Kin Objazdowych oraz Samodzielny Referat Artystyczny³². Departament dysponował wówczas około trzydziestoma etatami.

Departament Informacyjno-Prasowy

Tworzenie omawianego departamentu przebiegało wyjątkowo nieudolnie, jeszcze w maju 1945 roku był tylko częściowo zorganizowany, a większość etatów była nieobsadzona³³. Departament Informacyjno-Prasowy zajmował się ewidencjonowaniem wychodzącej prasy, analizowaniem prasy pod kątem politycznym, nadzorem nad prasą wydawaną przez struktury wojewódzkie ministerstwa, a także inicjowaniem kampanii prasowych zgodnych z linią polityczną rządu.

W początkowym okresie składał się z wydziałów: informacyjno-politycznego, prasowego, oraz technicznego³⁴. Wydział Techniczny przekształcono w Wydział Tech-

²⁹ Tamże, sygn. 139, k. 10.

³⁰ Tamże, sygn. 137, k. 2.

³¹ Tamże.

³² Tamże, sygn. 911, k. 70. Wydział Publikacji miał zostać w dniu 15 sierpnia 1946 roku przeniesiony z Departamentu Propagandy do Departamentu Prasy i Publikacji, ale na obecnym etapie badań nie wiadomo czy decyzja doszła do skutku; sygn. 23, k. 79.

³³ Tamże, sygn. 138, k. 22, 72.

³⁴ Tamże, sygn. 131, Plany pracy Departamentu Prasy, k. 1-6; sygn. 160, Sprawozdanie Wydziału Technicznego przy Departamencie Informacyjno-Prasowym, k. 1-9.

niki Wydawniczej i Kolportażu³⁵. Podstawowym zadaniem tego wydziału był nadzór nad całością kolportażu wydawnictw ministerstwa oraz kontrola nad rozpowszechnianiem wydawnictw „Czytelnika”³⁶. Departament Informacyjno – Prasowy w okresie do 15 października 1945 roku składał się z następujących wydziałów³⁷:

- Wydział Informacji Krajowej i Zagranicznej.
- Wydział Prasowy.
- Wydział Techniki Wydawniczej i Kolportażu.

Departament Informacyjno-Prasowy w początkach 1946 roku przekształcono w Departament Prasy i Publikacji³⁸. W świetle zachowanych materiałów źródłowych stosunkowo trudno jest zrekonstruować strukturę organizacyjną omawianego departamentu w okresie od stycznia do początków października 1946 roku. Departament Prasy i Publikacji nie pojawia się w sprawozdaniach Ministerstwa Informacji i Propagandy, które powstały w pierwszych miesiącach 1946 roku. Pierwsze zachowane sprawozdanie pochodzi z maja 1946 roku, a kolejne dopiero z lipca. Równocześnie pojawia się kolejny problem badawczy, który wiąże się z funkcjonowaniem Biura Politycznego – wydzielonej jednostki wewnątrz ministerstwa, a funkcjonującej przez pierwszych 9 miesięcy 1946 roku. Biuro Polityczne nie było jednakże częścią Departamentu Prasy i Publikacji, gdyż w sprawozdaniach pojawiają się informacje o ścisłej współpracy z tymże departamentem³⁹. Sprawozdania comiesięczne były jednakże wspólne dla departamentu oraz biura, ale były podpisywane tylko przez dyrekcję departamentu⁴⁰. Niekiedy nie jesteśmy w stanie rozpoznać we wspólnych sprawozdaniach czy dany referat jest częścią biura, czy też departamentu. W październiku 1946 zmieniono nazwę departamentu na Departament Prasy, ale pewne zmiany w organizacji wydziałów zaszły co najmniej miesiąc wcześniej⁴¹.

W okresie styczeń – 15 października 1946 roku w skład Departamentu Prasy i Publikacji wchodziły następujące wydziały⁴²:

- Wydział Prasowy, który składał się z: Referatu Ewidencji i Statystyki Prasy oraz Referat Kolportażu. Wydział ten w październiku przemianowano na Wydział Spraw Prasowych.
- Wydział Informacji Gospodarczej.
- Wydział Słowiański, który zajmował się wydawaniem „Biuletynu Słowiańskiego” oraz rozsyłaniem do prasy publikacji o tematyce słowiańskiej. Wydział ten jest ostatni raz wymieniany w sprawozdaniach w październiku

³⁵ Tamże, sygn. 159, k. 30, Sprawozdanie z działalności Departamentu Prasy za lata 1945-1946.

³⁶ Tamże, sygn. 138, k. 72-73. Ministerstwo nigdy nie sprawowało faktycznej kontroli nad „Czytelnikiem”. Problem ten zostanie rozwinięty w końcowej części artykułu.

³⁷ Tamże, sygn. 137, k. 2-3.

³⁸ Tamże, sygn. 142, k. 15, Sprawozdanie MliP za 1946 rok.

³⁹ Tamże, sygn. 148, k. 9-10, Sprawozdanie z działalności MliP za miesiąc lipiec 1946.

⁴⁰ Tamże, sygn. 159, k. 40.

⁴¹ Tamże, sygn. 151, k. 12, Sprawozdanie z działalności MliP za miesiąc październik 1946.

⁴² Tamże, sygn. 148, k. 9-10; sygn. 14, k. 5-89, Sprawozdanie z działalności MliP za miesiąc sierpień 1946; sygn. 150, k. 15-17, Sprawozdanie z działalności MliP za miesiąc wrzesień 1946; sygn. 151, sygn. 151, k. 12-15. Wewnętrzna struktura wydziałów ulegała bardzo częstym zmianom organizacyjnym, dotyczy to zwłaszcza Wydziału Prasowego, który w 1945 składał się z 7 referatów, tamże, sygn. 911, k. 4-5, Etaty osobowe Ministerstwa Informacji i Propagandy.

1946 roku.

- Archiwum Wycinków Prasowych, które w niektórych sprawozdaniach jest częścią Wydziału Prasowego na prawach referatu.
- Archiwum „Biuletynów Informacyjnych” nie jest pewne czy miało status wydziału czy też referatu.
- Wydział Oceny Prasy, który pojawia się w sprawozdaniach za wrzesień 1946 roku.
- Wydział Społeczno-Polityczny, który pojawia się w sprawozdaniu za lipiec i sierpień 1946 roku, a prawdopodobnie był częścią Biura Politycznego. Wydział ten składał się z referatów: polityki wewnętrznej, międzynarodowej oraz informacyjnego⁴³

Przemianowanie Departamentu Prasy i Publikacji na Departament Prasy połączone było z jego reorganizacją i znacznym zmniejszeniem ilości kadr. Prawdopodobnie wiązało się to z podjętą decyzją o likwidacji Ministerstwa Informacji i Propagandy.

Departament Prasy do kwietnia 1947 roku, a więc do likwidacji całego ministerstwa, funkcjonował bez kolejnych reorganizacji, a w jego skład wchodziły następujące wydziały⁴⁴:

- Wydział Oceny Prasy, który składał się z referatów: oceny codziennej prasy stołecznej, oceny codziennej prasy krajowej, oceny periodyków.
- Wydział Organizacji Prasy, który składał się z : Referatu Ewidencji i Statystyki Prasy oraz Referat Kolportażu.
- Wydział Redakcyjny.
- Samodzielny Referat Konferencji Prasowych
-

Departament Polityczno-Wychowawczy

Prace tego departamentu koncentrowały się wokół szkolenia propagandystów w dwóch centralnych szkołach: Centralnej Szkole Polityczno – Wychowawczej w Łodzi oraz Centralnej Szkole Kierowników Świetlic w Warszawie (do jesieni 1945 roku szkoła ta działała w Łodzi). Szkolenia polityczno-wychowawcze odbywały się w ramach czterech różnych kursów, a mianowicie: instruktorów, działaczy propagandowych i związków zawodowych, spółdzielców oraz działaczy młodzieżowych⁴⁵. Departament nadzorował równocześnie szkolenia prowadzone przez szkoły propagandystów, które istniały przy każdym wojewódzkim urzędzie informacji i propagandy. Tylko w okresie kwiecień – grudzień 1945 roku szkolenia objęły około 10 tysięcy osób⁴⁶.

Do obowiązków Departamentu Polityczno-Wychowawczego należało także sporządzanie szczegółowych raportów o sytuacji w terenie, które powstawały na pod-

⁴³ Tamże, sygn. 911, k. 4.

⁴⁴ Tamże, sygn. 152, k. 15-18, Sprawozdanie z działalności MliP za miesiąc listopad 1946; sygn. 153, k. 14-15, Sprawozdanie z działalności MliP za miesiąc grudzień 1946; sygn. 154, k. 12-13, Sprawozdanie z działalności MliP za miesiąc styczeń 1947; sygn. 159, k. 49-52; sygn. 23, k. 93.

⁴⁵ Tamże, sygn.140, k. 33. Szkoła podlegała MliP do października 1946 roku, następnie przekazano ją Centralnej Komisji Związków zawodowych; sygn. 151, k. 8.

⁴⁶ Tamże, sygn.137, k. 3.

stawie meldunków ze struktur terenowych ministerstwa⁴⁷. Informowanie o nastrojach społecznych wynikało z konieczności ich rozpoznania przed podjęciem konkretnych działań propagandowych, które – przynajmniej teoretycznie – powinny były być w części uzależnione od nastrojów społecznych. Zachowane archiwalia pozwalają na postawienie hipotezy, że informowanie o nastrojach społecznych było nie mniej istotne niż podejmowana na ich podstawie działalność propagandowa. Ministerstwo opracowało w 1946 roku szczegółowy kwestionariusz, który był podzielony na trzy części tematyczne zawierające pytania dotyczące sytuacji politycznej, gospodarczej oraz zagadnień społeczno- światopoglądowych – łącznie 144 pytania⁴⁸. Szczegółowe gromadzenie informacji przez ministerstwo, za pośrednictwem podległych mu organów terenowych, stało się przedmiotem krytyki ze strony struktur polityczno-wychowawczych w wojsku. Oficer polityczno-wychowawczy jednej z jednostek wojskowych pisał we wrześniu 1946 roku do MliP, że „Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy, tak jak i zresztą powiatowe Urzędy w woj. Lubelskim żadnej aktywności nie wykazują. Praca ich skoncentrowała się wokół pisania sprawozdań i notowania tego co zostało zrobione lecz przez inne organizacje społeczno-polityczne. Doszli do tego, że stali się biurem konstatowania faktów dokonanych”⁴⁹.

Do podstawowych obowiązków departamentu należało także nadzorowanie oraz prowadzenie ewidencji domów kultury i świetlic, które były zakładane przez terenowe struktury ministerstwa. Departament zaopatrywał je w odpowiednie materiały propagandowe. W październiku 1945 roku departamentowi pośrednio podlegało 5 718 świetlic i domów kultury⁵⁰. Zdaniem Andrzeja Krawczyka sama idea organizowania działalności propagandowej w świetlicach była wyraźnym odwołaniem się do propagandowych wzorców sowieckich⁵¹.

Wiosną 1945 roku departament był w stadium organizacji, a składał się wówczas z następujących wydziałów⁵²:

- Wydział Organizacyjno-Terenowy, który wkrótce został przemianowany na Wydział Terenowy.
- Wydział Świetlicowy, który rozpoczął funkcjonowanie dopiero pod koniec czerwca, czyli ponad trzy miesiące po formalnym powstaniu. W skład wydziału wchodziły następujące referaty: ewidencji świetlic, literacko-artystyczny, kół samokształceniowych oraz świetlic ruchomych.
- Wydział Szkoleniowy, któremu w omawianym okresie podlegały dwie placówki szkoleniowe: Centralna Szkoła w Łodzi (wkrótce przemianowana na Centralną Szkołę Propagandystów i Instruktorów, a następnie na Centralną Szkołę Polityczno-Wychowawczą) oraz Szkoła dla Kierowników Świetlic w Łodzi (w listopadzie 1945 przeniesiono jej siedzibę do Warszawy).

⁴⁷ Tamże, sygn. 37, k. 27, Instrukcje Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy w Lublinie.

⁴⁸ Tamże, sygn. 24, k. 150-154.

⁴⁹ Tamże, sygn. 295, k. 35, Sytuacja polityczna w województwie lubelskim: sprawozdania, raporty korespondencja.

⁵⁰ Tamże, sygn. 141, k. 84.

⁵¹ A. Krawczyk, *Pierwsza próba...*, s. 32-33.

⁵² AAN, MliP, sygn.138, k. 9-10, sygn. 139, k. 6-12.

Wydział ten był wydawcą „Poradnika Propagandysty”. W skład Wydziału szkoleniowego wchodziły następujące referaty: Referat Szkolenia Kadrowego, Referat Szkolenia Masowego oraz Referat Szkolenia Zawodowego⁵³.

Departament Polityczno-wychowawczy został zreorganizowany w październiku 1945 roku. Wydział Terenowy został formalnie włączony w skład Gabinetu Ministra⁵⁴. Redakcja „Poradnika Propagandysty” została wydzielona w odrębną strukturę, jako referat w nowopowstałym Wydziale Wydawnictw Szkoleniowych i Świetlicowych, który w sprawozdaniach funkcjonuje pod nazwą Wydział Wydawniczy⁵⁵. Departament Polityczno-Wychowawczy od października 1945 roku nie był reorganizowany do czasu likwidacji ministerstwa w kwietniu 1947 roku i składał się w tym okresie z: Wydziału Szkoleniowego, Świetlicowego oraz Wydawnictw Szkoleniowych i Świetlicowych, który składał się z następujących referatów: materiałów szkoleniowych, wydawnictw świetlicowych oraz redakcja „Poradnika Propagandysty”⁵⁶.

Departament Ogólny

Departament ten był strukturą logistyczną zajmującą się gospodarką zaopatrzeniową ministerstwa oraz wojewódzkich urzędów informacji i propagandy. Do jego obowiązków należała także organizacja domów wypoczynkowych oraz prowadzenie stołówki pracowniczej w siedzibie ministerstwa. Departament Ogólny w grudniu 1945 roku składał się z następujących wydziałów⁵⁷:

- Wydział Gospodarczy.
- Wydział Finansowy.
- Wydział Kontroli, który został przeniesiony do Gabinetu Ministra w lipcu 1946 roku.
- Autotransport.

Departament Ogólny został przemianowany w początkach 1946 roku został przemianowany na departament Finansowo-Administracyjny i bez większych zmian funkcjonował do kwietnia 1947 roku.

Biuro Informacji Zagranicznej

Biuro powołano we wrześniu 1945 r., a zlikwidowano 15 sierpnia 1946 roku⁵⁸. Początkowo powołano Departament Informacji Zagranicznej, ale nazwa i zakres kompetencji nowego urzędu został natychmiast oprotestowany przez MSZ, a w paździer-

⁵³ Tamże, sygn.130, k. 29, Plany pracy Departamentu-Społeczno-Wychowawczego; sygn. 157, k 2 i n., Sprawozdania z działalności Departamentu Społeczno-Wychowawczego.

⁵⁴ Tamże, sygn.157, k. 30.

⁵⁵ Tamże, sygn. 137, k. 3; sygn. 157, k. 7. W licznych sprawozdaniach MIIIP za 1946 rok twierdzi się, że Departament Polityczno-Wychowawczy składał się jedynie z trzech wydziałów: Szkoleniowego, Świetlicowego oraz Wydawnictw Szkoleniowych i Świetlicowych. W tym samych dokumentach pojawiają się sprawozdania z pracy Wydziału Terenowego, który formalnie jest częścią Gabinetu Ministra. Podobnych niekonsekwencji odnotowano znacznie więcej.

⁵⁶ Tamże, sygn. 911, k. 38-39.

⁵⁷ Tamże, sygn. 137, k. 3-4.

⁵⁸ Tamże, sygn. 168, k. 1 i n, Sprawozdania miesięczne z działalności Biura Zagranicznego 1945-1946; sygn. 134, k. 1 i n., Plan Pracy Biura Zagranicznego; sygn. 23, k. 79.

niku zmniejszono rangę z departamentu do biura oraz nakazano ścisłą współpracę z MSZ⁵⁹. W sporze pomiędzy MSZ a MliP osobiście interweniował premier Osóbka – Morawski, który wydał zarządzenie o treści: „jedynym organem powołanym do utrzymywania kontaktów z zagranicą jest Ministerstwo Spraw Zagranicznych”⁶⁰.

Cele w chwili powstania zostały określone następująco: „za najpilniejsze zadania Departament uznał informowanie zagranicy o sprawie naszych granic zachodnich, gospodarczo-polityczne uzasadnienie naszych praw do ziem odzyskanych, o ustroju Polski Demokratycznej, o przeprowadzanych reformach społecznych, odbudowie przemysłu, życia społecznego i kulturalnego”⁶¹. Podstawowym środkiem, przy pomocy którego zamierzono realizować wytyczne cele, było rozsyłanie do siedzib zachodnich poselstw dyplomatycznych i central organizacji młodzieżowych czasopism i broszur propagandowych. W pierwszym miesiącu działalności, czyli we wrześniu 1945 roku, rozesłano ponad 30 tysięcy czasopism oraz 20 tysięcy broszur⁶². Departament uczestniczył także w obsłudze wizyty dziennikarzy francuskich, rumuńskich, szwedzkich oraz jugosłowiańskich. W październiku 1945 roku rozesłano ponad 240 tysięcy egzemplarzy czasopism⁶³.

Cele działalności Biura Informacji Zagranicznej zdefiniowano znacznie skromniej w 1946 roku. Po pierwsze, było to „przygotowanie przyjaznej atmosfery przed Konferencją Pokojową oraz zacieśnienie przyjaźni z Ameryką”, po drugie, „zwalczanie wpływów komórki politycznej II-go Korpusu”⁶⁴. Cel pierwszy zamierzano osiągnąć poprzez: organizowanie w USA obchodów związanych z dwusetną rocznicą urodzin Tadeusza Kościuszki, ustanowienie międzynarodowego Orderu im. Kościuszki, utworzenie Międzynarodowego Instytutu Kultury Moralnej im. Kościuszki, zorganizowanie Towarzystwa Przyjaźni Polsko – Amerykańskiej, nadawanie ulicom nazwy prezydenta Franklina Roosevelta, podkreślanie udziału Polaków w walkach o wolność Ameryki⁶⁵. Realizację celu drugiego powierzono innym ministerstwom, a MliP miał dostarczyć jedynie odpowiedni materiał propagandowy⁶⁶.

Biuro Informacji Zagranicznej w 1945 roku zatrudniało jedynie 11 osób, a jego struktura organizacyjna wyglądała następująco⁶⁷:

- Wydział Kontaktów, w skład którego wchodziły referaty kontaktów i kolportażu.
- Wydział Redakcyjny, który składał się z referatów redakcyjnego i obsługi.

Wydział ten przekształcono w Wydział Obsługi Zagranicznej.

Zorganizowany w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Departament Informacji i Prasy przejął z dniem 1 marca 1946 roku większość obowiązków Biura Informacji Za-

⁵⁹ Tamże, sygn. 141, k. 7.

⁶⁰ Tamże; sygn. 168, k. 8.

⁶¹ Tamże, sygn. 140, k. 35-36.

⁶² Tamże.

⁶³ Tamże, sygn. 141, k.8.

⁶⁴ Tamże, sygn. 142, k. 9-10; sygn. 134, k. 2.

⁶⁵ Tamże, sygn. 134, k. 2-3, 7-15.

⁶⁶ Tamże, sygn. 168, k. 44.

⁶⁷ Tamże, k. 1; sygn. 137, k. 4.

granicznej, którego działalność ograniczyła się do gromadzenia informacji dla MSZ⁶⁸. Biuro Informacji Zagranicznej zostało 15 sierpnia 1946 roku przekształcone w Wydział Obsługi Zagranicznej, który został włączony organizacyjnie w skład Gabinetu Ministra⁶⁹.

Biuro Personalne

Prace Biura Personalnego polegały głównie na doborze kadr, zarówno na szczeblu centralnym i wojewódzkim, przygotowywaniu grup operacyjnych mających operować na wyzwolonych terenach, doborze słuchaczy na kursy propagandowe, prowadzeniu akt osobowych pracowników, sporządzaniu statystyk dotyczących poziomu zatrudnienia.

Biuro początkowo było częścią Departamentu Polityczno-Wychowawczego, a w połowie kwietnia 1945 roku zostało włączone w skład Biura Ministra, a w 1946 przekształcone w odrębną strukturę⁷⁰. W grudniu 1945 roku dokonano reorganizacji Biura Personalnego, w skład którego wchodziły⁷¹:

- Referat Osobowy.
- Referat Województw.
- Referat Przedsiębiorstw.

W wyniku kolejnej reorganizacji, która miała miejsce w 1946 roku, referaty zostały przekształcone w wydziały⁷²:

- Wydział Osobowy.
- Wydział Ruchu Personalnego.
- Wydział szkolenia Kadr.

Biuro Personalne powyższej strukturze organizacyjnej funkcjonowało do końca istnienia Ministerstwa Informacji i Propagandy, a poziom zatrudnienia nie przekraczał 20 osób.

Biuro Organizacyjne

Biuro Organizacyjne funkcjonowało od jesieni 1945 roku wewnątrz Gabinetu Ministra, gdzie było najbardziej rozbudowaną strukturą. W trakcie licznych zmian organizacyjnych zostało ono przekształcone w wydzieloną strukturę odrębną od Gabinetu Ministra, ale zobowiązaną do ścisłej z nim współpracy. Do głównych zadań biura należało przygotowywanie zmian organizacyjnych w ministerstwie, opracowywanie okólników w sprawie obchodu świąt państwowych, a zwłaszcza inspekcjonowanie struktur terenowych ministerstwa.

Biuro Organizacyjne w sierpniu 1946 roku dysponowało 47 etatami (ale aż 26 z nich to vacaty), a jego struktura wewnętrzna przedstawiała się następująco⁷³:

⁶⁸ Tamże, sygn. 168, k. 51.

⁶⁹ Tamże, k. 72.

⁷⁰ Tamże, sygn. 167, k. 7, Sprawozdania z działalności Biura Personalnego.

⁷¹ Tamże, k. 16.

⁷² Tamże, sygn. 911, k. 13.

⁷³ Tamże, sygn. 911, k. 16-17.

- Wydział Inspekcji i Koordynacji, który składał się z referatów: inspekcji, planowania, zasad i techniki pracy.
- Wydział Prawny, w skład którego wchodziły następujące referaty: prawa prywatnego, prawa publicznego, redakcja Dziennika Urzędowego.
- Wydział Sprawozdawczy, który składał się z następujących referatów: centrali, urzędów, przedsiębiorstw.

Kolejna reorganizacja Biura Organizacyjnego miała miejsce w listopadzie 1946 roku. Przeniesiono wówczas do Gabinetu Ministra Wydział Prawny oraz Wydział Sprawozdawczy, w miejsce którego powołano trzyosobowy Referat Sprawozdawczy⁷⁴. Biuro Organizacyjne po listopadowych zmianach zatrudniało 25 osób, a jego struktura wewnętrzna przedstawiała się następująco⁷⁵:

- Samodzielny Referat Organizacji i Usprawnienia Pracy.
- Wydział Terenowy, który składał się z referatów: instrukcji i planów pracy, sprawozdawczego, obsługi telefonicznej.
- Wydział Inspekcji.
-

Biuro Polityczne

Była to wydzielona struktura, która funkcjonowała w okresie marzec – 15 października 1946 roku, dysponowała aż 48 etatami, a struktura wyglądała następująco⁷⁶:

- Wydział Informacji Krajowej, w skład którego wchodziły referaty: społeczno-polityczny, ekonomiczny, kulturalno-oświatowy.
- Wydział Informacji Zagranicznej, w skład którego wchodziły referaty: anglosaski, północno-zachodniej Europy, południowo-wschodniej Europy,
- Nasłuch.
- Samodzielny Referat Kontrpropagandy.
- Redakcja Biuletynu.
- Archiwum Materiałów Informacyjnych.

Biuro Polityczne zajmowało się ustalaniem tematyki kronik filmowych, sporządzaniem raportów dotyczących sytuacji politycznej w kraju, ustalaniem treści propagandowej akcji masowych⁷⁷. Biuro Polityczne, razem z Departamentem Propagandy, współtworzyło scenariusz działań propagandowych w sprawie obchodów Święta Ludowego i Referendum Ludowego⁷⁸. Nieudolność działań podejmowanych przez tą strukturę w trakcie kampanii propagandowych w okresie referendalnym spowodowało rozwiązanie Biura Politycznego.

Rozwiązanie powołano 15 października Samodzielny Wydział Informacji, który przejął część kompetencji zlikwidowanego Biura Politycznego, a zwłaszcza te związane ze zbieraniem informacji o nastrojach społecznych oraz ich analizowaniem⁷⁹. Wy-

⁷⁴ Tamże, sygn. 152, k. 13-14.

⁷⁵ Tamże, sygn. 911, k. 18.

⁷⁶ Tamże, k. 33-35.

⁷⁷ Tamże, sygn. 148, k. 9-10.

⁷⁸ Tamże, sygn. 159, k. 30.

⁷⁹ Tamże, sygn. 23, k. 93.

dział Informacji dysponował 28 etatami, a jego struktura organizacyjna przedstawiała się następująco⁸⁰:

- Wydział Spraw Polityczno-Społecznych.
- Wydział Spraw Ekonomicznych.
- Wydział Spraw Specjalnych (Kontrpropagandy).
- Nasłuch Radiowy.
- Redakcja Biuletynu.

Wydział Informacji czynił przedmiotem swojego zainteresowania całokształt życia społecznego, w gestii jego zainteresowań leżały tak różne zagadnienia, jak: antysemityzm, autochtoni na Ziemiach Odzyskanych, sektor prywatny przemysłu i rzemiosła, stosunki handlowe z zagranicą, ceny produktów żywnościowych, szeptana propaganda, mniejszości narodowe, stosunek ludności do Armii Czerwonej, zagraniczne stacje polskojęzyczne, kler wszystkich wyznań, kontakty z rodziną mieszkającą za granicą, etc.

Biuro Przedsiębiorstw

Biuro Przedsiębiorstw zostało powołane 1 czerwca 1946 roku, a jego zadania polegały na nadzorze prawno-organizacyjnym nad podległymi przedsiębiorstwami, dokonywaniu inspekcji, analizie i zatwierdzaniu planów pracy, nadzorze nad planami produkcji oraz planami inwestycyjnymi⁸¹. Biuro dysponowało 27 etatami, a jego struktura przedstawiała się następująco: ⁸²

- Wydział Ogólny.
- Wydział Planowania.
- Wydział Budżetowy.
- Wydział Zaopatrzenia.

Resort Informacji i Propagandy w chwili powstania składał się z siedmiu wydziałów, w ciągu niespełna roku cztery z nich zostały wyłączone ze struktur resortu i przekształcone w odrębne przedsiębiorstwa. Były to: Wydział Radiowy, Wydział Filmowy, Wydział Wydawniczy oraz Wydział Propagandy Zagranicznej.

Wydział Radiowy przekształcono w Przedsiębiorstwo Państwowe „Polskie Radio” dekretem z 22 września 1944 roku⁸³. Wydział Propagandy Zagranicznej jeszcze w 1944 roku funkcjonował pod nazwą „Polpress”, ale formalnie przekształcono go w Przedsiębiorstwo Państwowe „Polska Agencja Prasowa” w październiku 1945 roku⁸⁴. Film Polski przez cały 1945 rok faktycznie funkcjonował jako niezależna od MliP struktura, ale formalnie w wydzielone przedsiębiorstwo został przekształcony dopiero w listopadzie⁸⁵. W podobny sposób wyodrębniono ze struktur ministerstwa w 1945 roku Państwowe zakłady Graficzne, Państwowy Instytut Wydawniczy, a w 1946 roku Cen-

⁸⁰ Tamże, sygn. 911, k. 83.

⁸¹ Tamże, sygn. 23, k. 61, Zarządzenia Wewnętrzne Ministerstwa Informacji i Propagandy.

⁸² Tamże, sygn. 911, k. 22; sygn. 23, k. 66.

⁸³ Dziennik Urzędowy RP, nr 13, pozycja 69.

⁸⁴ Dziennik Urzędowy RP, nr 50, pozycja 278.

⁸⁵ Dziennik Urzędowy RP, nr 55, pozycja 308.

tralne Biuro Gospodarki Papierem.

Zakończenie

Na strukturę organizacyjną ministerstwa podstawowy wpływ miały zadania jakie przed nim postawiono. Jasno ujęto to w okólniku Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy w Lublinie: „Ministerstwo Informacji i Propagandy, i jego terenowe organy – jak to wskazuje sama nazwa mają dwa zasadnicze zadania:

1. Propagandowe – polegające na torowaniu drogi Rządowi we wszystkich jego poczynaniach w rozbudowie naszego państwa demokratyczno – ludowego, w utrzymaniu i pogłębianiu idei demokratycznych, w walce z ciemnotą, zacofaniem i reakcją, w koordynowaniu współpracy pomiędzy wszystkimi twórczymi czynnikami w państwie.
2. Informacyjne – polegające z jednej strony na dokładnym i prawdziwym informowaniu rządu o wszystkim co się dzieje w państwie pod względem politycznym, gospodarczym i kulturalnym, a z drugiej strony prawdziwe informowanie społeczeństwa o działalności rządu i o tym co się dzieje za granicą”⁸⁶.

W działalności Ministerstwa Informacji i Propagandy działalność propagandowa dominowała do jesieni 1946 roku. Niepowodzenie kampanii przedreferendalnej, której jednym z najważniejszych współorganizatorów było MliP, spowodowało, że PPR zaczęła przywiązywać mniejszą wagę do propagandy. Zlikwidowano wówczas Biuro Zagraniczne, Biuro Polityczne oraz Biuro Organizacyjne. Zlikwidowane wydzielone struktury wewnątrz ministerstwa dysponowały ponad stoma etatami, które rozdzielono pomiędzy poszczególne departamenty. Powołano także wówczas Wydział Informacyjny, który zajął się gromadzeniem i analizą informacji o nastrojach społecznych. Działalność MliP z propagandowej stała się czysto informacyjna. W trakcie kampanii przed wyborami ze stycznia 1947 roku działalność ministerstwa uległa całkowitemu ograniczeniu na polu propagandy. Rola MliP została sprowadzona do pomocy technicznej partiom tzw. Bloku Demokratycznego, chociaż w instrukcjach wewnętrznych pisano o „nadzorze i koordynacji”.

W instrukcji przygotowanej przed wyborami ze stycznia 1947 możemy przeczytać, jak realnie wyglądała ów nadzór i koordynacja. Naczelnik WUiP w Lublinie informuje: „my ze swej strony zwróciliśmy się do Wojewódzkiego Komitetu Bloku Demokratycznego, Woj.[ewódzkiego] Kom.[endanta] MO, Szefa Urzędu Bezp.[ieczeństwa] Publ.[icznego], Dowództwa Oddziałów KBW i Wojska Polskiego z prośbą o pomoc, która ma się wyrażać w następujących formach: dostarczeniu na wasze żądanie mechanicznych środków lokomocji, dostarczeniu eskorty do konwojowania⁸⁷.” Rola pracowników wydziału propagandy, określana jako nadzór i koordynacja, została ograniczona do „oczekiwania pociągu na stacji, z chwilą nadejścia, znaleźć się przy wagonie bagażowym i pobrać za pokwitowaniem przeznaczoną przesyłkę. Pożądane jest posiadanie legitymacji służbowej lub zaświadczenia, gdyż wydający będzie tako-

⁸⁶ Tamże, sygn. 38, k. 85, Okólniki Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy w Lublinie.

⁸⁷ Tamże, sygn. 37, k. 27.

wego żądał⁸⁸. Następnie pracownicy wydziału propagandy powinni zwrócić się do partii tzw. Bloku Demokratycznego i organizacji młodzieżowych z prośbą o pomoc przy rozdziale i kolportażu pobranych materiałów propagandowych.

W kilka miesięcy po wyborach Ministerstwo Informacji i Propagandy zostało zlikwidowane, a sama decyzja zapadła prawdopodobnie wkrótce po sfałszowanym referendum w 1946 roku.

Podstawowym problemem badawczym staje się zatem pytanie o przyczyny niepowodzenia działalności propagandowej ministerstwa w okresie 1944 - 47. Główną przyczyną to zmiana koncepcji działań propagandowych ze strony PPR. Po uznanych przez społeczność międzynarodową wyborach ze stycznia 1947 roku przestał być potrzebny rządowy aparat propagandowy. Propaganda partyjna miała lepiej wykształcone kadry i nie była rozbudowana w tak nadmiernym stopniu, jak propaganda rządowa, która była zwyczajnie nieudolna w swoich działaniach. Drugą przyczyną likwidacji MliP to totalne fiasko działań propagandowych podejmowanych przez tą strukturę. U podstaw klęski tych działań leży zapewne sama koncepcja prowadzenia propagandy, za którą odpowiadał się Stefan Matuszewski i kilku najbliższych jego współpracowników. Zdaniem Andrzeja Krawczyka, z dokumentów wytworzonych przez Ministerstwo Informacji i Propagandy i jego agendy terenowe, jasno wynika, że realizowana w ministerstwie koncepcja propagandy była „propagandą wszechobejmującą”⁸⁹. Koncepcja ta nie ograniczała się do tradycyjnych metod dotychczas stosowanych w propagandzie, czyli prasy i ulotek, ale korzystała z całego arsenału sił i środków wykorzystywanych w Związku Radzieckim. Polacy masowo zetknęli się z tą propagandą w latach 1939-41⁹⁰. Do pierwszego przedstawienia zarysu tej wszechobejmującej propagandy doszło już na zebraniu organizacyjnym Resortu Informacji i Propagandy w dniu 24 sierpnia 1944 roku⁹¹. Przedmiotem spotkania miała być dyskusja nad przygotowanym właśnie dekretem o zakresie działania i organizacji Resortu Informacji i Propagandy. Na zebraniu tym był obecny zastępca kierownika resortu Stefan Matuszewski oraz kierownicy wydziałów, a także kpt. Jerzy Putrament. Obrady prowadził i wygłosił referat wprowadzający Stefan Matuszewski, który scharakteryzował zadania powstającego resortu jako „drogę ciągłego, rozumnego uświadamiania społeczeństwa poprzez organa resortu, organizacje polityczne itp., do przeorania duszy skłóconego społeczeństwa i do scementowania go w duchu ideowo demokratycznym”⁹². Zdaniem Matuszewskiego do realizacji tego celu konieczne jest podporządkowanie resortowi wszystkich instytucji, które mogły być użyteczne w realizacji tego celu. Po referacie miała miejsce dyskusja nad projektem dekretu, który został poddany ostrej krytyce. Jerzy Putrament stwierdził, że „zdziwiony a nawet przerażony spr-

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ A. Krawczyk, *Pierwsza próba...*, s. 27.

⁹⁰ B. Bernacki, *Prasa sowiecka na zachodniej Ukrainie w latach 1939-1941*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. IV (2007), s. 305-325; *Wybory do Zgromadzenia Ludowego Zachodniej Białorusi 22 października 1939 r. Kampania wyborcza w prasie polskojęzycznej*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, Nr 2 (2003), s. 152-172; G. Joniec, *Antypolskie kampanie prasowe w sowieckiej prasie polskojęzycznej w latach 1939-1941*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. IV (2007), s. 287-305.

⁹¹ AAN, PKWN, RliP, sygn. XVI/2, k. 11-14.

⁹² Tamże, sygn. XVI/2, k. 11.

wozdaniem kierownika Resortu. Uważa za szkodliwą centralizację resortu gdyż będzie to miało w/g jego zdania szkodliwy na rezultat pracy w przyszłości⁹³. Zdaniem Putramenta „Polpress” i Polskie Radio powinny funkcjonować poza ramami Resortu Informacji i Propagandy. Podobną opinię wyraził Wilhelm Billig, kierownik wydziału radiowego, a także Jerzy Borejsza, który sprzeciwił się włączeniu do resortu dziennika „Rzeczpospolita”. Zwyciężyła koncepcja Matuszewskiego, ale nie udało mu się faktycznie podporządkować Wilhelma Billiga, Aleksandra Forda czy Jerzego Borejszy pomimo, że formalnie byli jego podwładnymi. Włodzimierz Sokorski wspominał, że Wilhelm Billig, w ogóle nie zwracał się do Matuszewskiego, a ze wszystkimi istotnymi kwestiami udawał się wprost do Jakuba Bermiana⁹⁴. Podobne relacje miały miejsce pomiędzy Matuszewskim a Borejszą, który formalnie był podwładnym kierownika resortu, ale w rzeczywistości te relacje wyglądały odwrotnie⁹⁵.

Kolejny spór o koncepcję propagandy miał miejsce w trakcie narady programowej z udziałem Osóbki-Morawskiego w dniu 28 listopada 1944 roku w Lublinie⁹⁶. W naradzie wzięli udział przedstawiciele Resortu Kultury i Sztuki, Resortu Oświaty, Resortu Informacji i Propagandy, Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik” oraz przedstawiciele władz krajowych PPR, PPS, SD i SL, a także kilku organizacji młodzieżowych. Przedstawiciele resortu propagandy opowiedzieli się za centralizacją wszystkich działań propagandowych, a zdecydowanie przeciwni byli przedstawiciele „Czytelnika”. Narada nie przyniosła żadnych konkretnych rozwiązań, a jedynie pogłębiła konflikt pomiędzy Matuszewskim a Jerzym Borejszą.

Kolejna narada w obecności Osóbki-Morawskiego miała miejsce w maju 1945 roku⁹⁷. Matuszewski ponownie chciał sobie podporządkować szereg konkurencyjnych instytucji, a zwłaszcza Spółdzielnię Wydawniczą „Czytelnik”. Premier rozstrzygnął spór pozostawiając kolportaż prasy w rękach „Czytelnika”, a iluzoryczny nadzór miała należeć do MliP. Matuszewski ponownie postanowił rozszerzyć zakres kompetencji kierowanego przez siebie ministerstwa w grudniu 1945 roku. Wystąpił wówczas z inicjatywą, żeby przekształcić MliP w Ministerstwo Spraw Społecznych⁹⁸.

Decyzja o zorganizowaniu tzw. referendum ludowego spowodowała, że Matuszewski mógł przystąpić do realizacji swojej koncepcji propagandy wszechogarniającej. Powołano wówczas w ramach MliP podległe tylko Gabinetowi Ministra, czyli Matuszewskiemu, struktury: Biuro Zagraniczne, Biuro Polityczne oraz Biuro Organizacyjne. Najważniejszą rolę odgrywało Biuro Polityczne, w którym przygotowywano scenariusze kampanii propagandowej. Działalność tych biur skończyła się po kilku miesiącach ich rozwiązaniem oraz odwołaniem Matuszewskiego z funkcji ministra w październiku 1946 roku. Wiązało się to ze zwiększeniem zatrudnienia w MliP w 1946 roku⁹⁹. Dane przedstawia poniższa tabela.

⁹³ Tamże.

⁹⁴ W. Sokorski, *refleksje o kulturze. Literatura i sztuka trzydziestopięcioletnia*. Warszawa 1980, k. 25.

⁹⁵ A. Krawczyk, *Pierwsza próba...*, s. 11.

⁹⁶ AAN, PKWN, RliP, sygn. XVI/2, k. 10 i n., Protokoły z narad i konferencji.

⁹⁷ Tamże, MliP, sygn. 138, k. 69.

⁹⁸ M. Czyzniewski, dz. cyt., s. 44.

⁹⁹ AAN, MliP, sygn. 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153.

Lp.	Miesiąc	Liczba pracowników
1.	Styczeń	207
2.	Luty	207
3.	Marzec	231
4.	Kwiecień	260
5.	Maj	268
6.	Czerwiec	290
7.	Lipiec	285
8.	Sierpień	284
9.	Wrzesień	300
10.	Październik	304
11.	Listopad	299
12.	Grudzień	319

Funkcjonowanie Departamentu Propagandy, Polityczno-Wychowawczego oraz Prasy przebiegało znacznie lepiej niż wydzielonych biur, ale wykazywało szereg schorzeń typowych dla komunistycznej biurokracji. Większość departamentów była kilkakrotnie reorganizowana w ciągu każdego roku działalności, czasami polegały one jedynie na zmianach nazw departamentów i referatów. Kompetencje nie były wyraźnie rozdzielone pomiędzy poszczególne departamenty i wydziały, a funkcjonowanie niektórych struktur sprowadzało się do wszechobecnej sprawozdawczości, która utrudniała sprawne działanie.

Ministerstwo pomimo „imperialnych” ambicji Matuszewskiego nie było liczącą się strukturą w komunistycznym aparacie władzy. Naczelnik Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy w Lublinie, analizując przyczyny niepowodzeń w pracy podległego mu urzędu, pisał do centrali: „zasadniczo mamy do respektowania dwie władze: nasze Ministerstwo i PPR, a często to prawo uzurpują sobie i inne instytucje, np. UB, wojsko”¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Tamże, sygn. 295, k. 109.

Summary

Grzegorz Joniec

Organizational structure of the Head Office of the Ministry of Information and Propaganda in the years 1945-1947

In July 1944, the first Communist government was created, namely the Polish Committee of National Liberation (PKWN), the structure which had no equivalent among the pre-war ministries. It was the Department of Information and Propaganda, which was later transformed into the Ministry of Information and Propaganda and which functioned under this name until its liquidation in the spring of 1947. The Article presents the organizational structure of such an important ministry in the communism.